

Bartis Attila

A VÉGE

(az önarckép)

Üljön oda, mondta Reisz.

Miért?, kérdeztem.

Üljön oda.

Nem szeretnék. Nincs szükségem igazolványképre.

Ezzel magam is tisztában vagyok.

Csak, tudja, ennek a gépnek két oldala van. És itt általában mindkét oldalán van valaki.

Odaültem. Beállította a fényt.

Ne rám nézzen, hanem a lencsébe.

Odanéztem.

Egy kicsit feljebb az állát.

Felemeltem.

Ez sok. Vissza.

Leengedtem.

Húzza ki magát, ferde a válla.

Kihúztam magam.

Úgy néz, mint a gyík.

Tudom.

Akkor ne úgy nézzen. Nézzen természetesen. Ahogy rám.

Igyekszem.

Ha most exponálok, akkor pocsékba megy a film, azt ugye tudja?

Én a gép túloldalán szoktam állni. Aki itt ül, annak se kell tudni világítani meg beállítani az élességet.

Ahogy gondolja. Csak mondom, kár a filmért.

Teljesen jó igazolványképeket készítek.

Hát a kerületi kapitányság nem is fogja visszadobni őket, abban biztos lehet.

Most mit baszogat? Mit rontottam el?

Mesélek én magának valamit. Járt ide egy nő. Úgy évente háromszor, néha négyszer. Azt mondta, útlevelhez kell. Hazudott szegény. Soha nem utazott az a nő sehova, ezt higgye el nekem. Nem útlevelhez kellett, hanem bolond volt. Vagyis olyan szomorúféle. Aki otthon

kirakosgatja az igazolványképeit a konyhaasztalára, és nézi, ahogy öregszik.

Elhiszem. Csak nem tudom, ennek mi köze ehhez az egészhez.

Elmondom magának azt is. Tizennégy éven át járt ide az a nő. Olyan ötvenes, alacsony. Egy kicsit ferdén tartja a vállát. Barna kalapja van. Biztos emlékszik.

Úgy éreztem, elsüllyedek.

Ne haragudjon, mondtam.

Én nem haragszom. De tizennégy év mégiscsak tizennégy év. Annyi idő alatt valaki nem csak járni tanul meg, de kijárja az általánost.

Én nem akartam azt a nőt megbántani.

Azt én nem tudom, hogy akarta-e. Én csak azt tudom, hogy az a nő többet nem jön ide. Tegnap találkoztam vele a villamoson. És tudja, mit mondott? Hogy Reisz úr, én eddig nem véletlenül jártam magához.

Én csak megkértem, hogy húzza ki magát.

Bizonyára.

Azzal jött be, hogy ki vagyok én, mit keresek itt, rokon vagyok-e. Mondtam, hogy nem, hanem alkalmazott. Aztán megkértem, hogy egy kicsit húzza ki magát. Amire felpattant, hogy vele itt így még nem beszéltek. Hogy ő nem egy kutya, őt nem egzecírozthatja senki. És elrohant.

Bizonyára, mondta Reisz.

Nem bizonyára! Hanem ő beszélt úgy velem, mint egy kutyával!

Elhiszem, mondta Reisz. Nem is ez a kérdés, hanem, hogy akart-e maga arról a nőről képet készíteni.

Persze hogy akartam. És nagyon sajnálom, ha többet nem jön ide.

Ha nem jön, akkor nem jön. Akkor majd megcsináltatja az igazolványképeit máshol. Nincs az előírva, hogy neki a Reisznél kell mindenáron. Maga viszont, ha képet akar készíteni valakiről, akár egy ócska igazolványképet is, akkor magának a legkevésbé sem a gép mögött kell állnia. Akkor magának onnan, arról a székről kell belebámulnia a Schneiderbe.

Persze, tudom, mondtam.

Nem tudja.

De, tudom.

Nem tudja. Csak képzelet, hogy tudja. Mert eddig szerencséje volt, mert nem reklamált senki. Mert akiket innen elvisz magához fényképezni, azok bekötött szemmel mennek maga után. Azok meg vannak

bűvölve, mint a vásári kígyó. Azoknak már szinte mindegy, maga mit csinál a gép mögött.

Nekik lehet, hogy mindegy, de nekem nem.

Na, még szerencse. Egyébként egy nagy szélhámos lenne. De attól, hogy a megbűvöltjeiről jó képeket készít, még semmit nem tud arról, milyen ott a gép előtt. Ahhoz magának oda kell ülni. Nem belenézni a Leicával a tükörbe, hanem odaülni elé. Pucéran. De mondok mást. Nem a székre kell odaülni. Hanem bele abba, aki ott ül a széken. Az ő szemével nézni a lencsébe. Meg az ő fülével hallani, hogy húzza ki magát.

Már éjszaka volt, amire rászántam magam. Behajtottam a spalettát, hogy a szemközti öregasszony ne lásson. Aztán a próbabárára beállítottam a fényt, az élességet. Az önkioldót még nem használtam soha, gyorsabb volt, mint hittem. A tekercs felénél végre rászántam magam, és levetkőztem anyaszült meztelenre. Aztán visszavettem a nadrágom, az ingem.

Az utolsó képen Anyám perzsabundájában állok.

(a bicikli)

Anyám azt mondta, a háború zűrzavara miatt felejtettek el megkeresztelni. Akkor elhittem. Utólag azt gondolom, amikor a bátyját kivégezték, megundorodott Istentől. Aztán nyilván visszatalált hozzá, csak addigra a keresztelő már tényleg elfelejtődött.

Akkor jutott eszébe, hogy még nem vagyok megkeresztelve, amikor Apámat letartóztatták. Vagyis rá pár hónapra. Akkorra őt már kirúgták a városi könyvtárból, már varrónőként dolgozott. Három váltásban gombfelvarró volt. Egy fillért kapott egy gombért. Száz gomb kellett egy forinthez. Kétszáz gombért vettük a kenyeret. Azt mondta, nem lesz semmi baj, bele lehet tanulni. A második héten már teljesítette a normát. Aztán, amikor meglett a jogerős ítélet, behívták a munkaügyire. Jó hírünk van, előléptetjük, Szabad elvtársnő, mondta vigyorgva a munkaügyis, és Anyámat áthelyezték a vállalat új részlegére, munkásörzubbonyokat varrni. Akkor alakult a munkásörzség, százával kellett a zubbonyok, egyszerűen nem lehetett teljesíteni a normát. Sokszor tíz vagy tizenkét órán át varrta szürke cérnával a szürke egyenruhákat. Undorodott tőlük. Ezért is helyezték oda. Ha selejtet gyártott, levonták a fizetéséből. Egy forintért vettük a fél kenyeret.

Nekem sokkal egyszerűbb volt, hiszen csak iskolába jártam. Nem késhettem, nem hiányozhattam, nem kaphattam kitűnőt vagy jelest, de ez akkor már nem volt érdekes. És persze, nem járhattam abba a gimnáziumba, ahol előzőleg Apám tanított, csak a szakipariba. Lakatosnak tanultam, kis acélrudakból kalapácsokat reszeltem. A műhelyvezető kiosztotta a négyszer négyszer tizennégy centis acéldarabokat, berajzoltuk sablonnal a mintát, befogtuk a satuba, és addig reszeltük, amíg el nem értük a vonalat és kész nem lett a kalapács. Az éleket kellett még legömbölyíteni. A végzősök marták ki a nyélhez a lyukat, egy másik műhelyben a lányok lakkozták meg tették bele a bükkfa nyelet.

Szerettem kalapácsot készíteni. A tornaudvar mögött volt a műhely, a rácshálós ablakokon délután pont besütött a nap az egyes munkapadra, annál dolgoztam. Három satu volt egy munkapadon, összesen harminckilencen fértünk el a műhelyben. Hátul voltak a köszörűk, a marók. Odáig már nem ért el a napfény, ott mindig lámpa égett. A bal lábam elől, jobb kézzel megfogom a ráspoly nyelét, a bal tenyerem ráhelyezem a végére, rádőlök. Nem karral, hanem egész felsőtesttel tolom hosszan, majd ugyanígy húzom vissza. Nem nézek ki az ablakon. Tulajdonképpen ezen múlik minden, nem szabad az ablakon kinézni. Csak azt nézem, ahogy a satu alatt, az olajos munkapadon gyűlik a vaspör. Ahogy rásüt a nap. Ha nem veszem le róla a tekintetem, és nem esem ki a ritmusból, akkor a fekete vaspör vakítani kezd. Nem sárgán, mint a lámpa, hanem fehérén. Az a legfontosabb, hogy ne nézzek ki az ablakon és tartsam a lélegzést. Előredőléskor kifújom, hátrafelé beszívom. Ha ezt sikerül tartani, akkor néhány perc után már nem hallom a harminckilenc ráspoly iszonyatos hangját. Nem érzem a vaspör meg a fáradt olaj szagát sem. Aztán megszűnik a tér. A műhely, a műhelyvezető, a többi ráspoly hangja, a többiek. Nem egyedül vagyok, hanem nem vagyok. Nem nem vagyok, hanem a vaspör vagyok én.

Alig néhány éve, egy kiotói kolostor vendégszobájában jöttem rá, hogy három esztendőn át, amíg Apám börtönben ült, én tulajdonképpen valamiféle meditáló vasmunkás-szerzetes voltam. Legalábbis, amikor kalapácsot készítettem. És most, hogy Apám már nincs, meg nincs Éva sem, meg épp nincs karnyújtásnyira a fényképezőgémem, hiába nézem órákon át a repedt falat, már nem tudok vasporrá válni. Ahhoz, hogy az ember ne legyen, valamiképpen lennie kell.

Egy műhelygyakorlaton egy kalapácsot kellett elkészíteni. A műhelyvezető ugyanolyan kék köpenyt viselt, mint mi. Meg svájci sapkát. Ötven körül lehetett, pocakos. Percnek hívtuk. Minden gyakorlat

elején elmondta, hogy ezek a kalapácsok a boltokba kerülnek, ezekkel dolgozni fognak, úgy ügyeljünk, hogy ezek háztartási kalapácsok. Ha valaki túleszelt a vonalon, kapott egy pofont. Tudta, hogy Apám börtönben van. Nekem mindig kisebb pofont adott. Berecz Józsefnek hívták.

A szakipari kint volt a város szélén, az állomáson túl. Az Élmunkás út felé lehetett rövidíteni, akkor át kellett menni a síneken. Otthonról, ha jól kiléptem, negyvenöt perc volt az út. Nem volt biciklim, hisz Apám nem tudott biciklizni a csípőficamával. Engem Szent Antal, a kegyes ember még gyerekkoromban megtanított, de azóta nem bicikliztem sokat.

Elég sokan biciklivel jártak. Volt, aki Csepellel, volt, aki Ukrajnával. Egyszer a tanítás és a műhelygyakorlat közötti szünetben elkértem valakitől. Hátul, a tornaúvar betonkerítésén volt egy rés, ott lehetett kimenni a Holtárok fele. Tizenöt perc volt a szünet, én akkor már az üvegházaknál jártam. És nem tudtam abbahagyni. Csak tekertem, tekertem azt a kurva biciklit a birkaúton a fűzek alatt. Úgy éreztem, hogy szétszakad a mellkasom. Vert a nap, befűjt az ingem alá a szél. Boldog voltam. Olyan szabad voltam, mint még soha.

Amikor visszaértem a betonkerítéshez, és betoltam a résen a biciklit, ott állt Berecz József. A többiek odabent a műhelyben már rég a kalapácsokat reszelték. Úgy tartottam a fejem, hogy amikor üt, ne az arcomat, inkább a tarkómat találja.

Ezt meg ne próbáld még egyszer, mondta.

Rendben, mondtam.

Hát mit képzelsz te? Pont te! Ki akarsz rúgatni?

Nem, mondtam.

Na takarodj be. És tényleg széttaszlzlak, ha nem lesz meg a kalapácsod.

Meglesz, mondtam.

Mekkora szerencséd van apáddal, te kölyök. Mekkora szerencséd.

(az asszisztens)

Amikor megérkeztünk Apámmal a Keletibe, a pályaudvartól induló sugárút végén még állt egy híd, ami a semmibe vezetett. Sokáig a világ legnagyobb függőhídja volt. A németek felrobbantották. A pesti oldalon a pilon megmaradt. Hajnalonta, amikor a ködtől Buda még nem

látszott, olyan volt, mint a pokol kapuja. Azért is hagyták ott, hogy olyan legyen. A templomtornyok fölé emelkedett. Alatta fordultak meg a villamosok. Néha kijártam oda.

Aztán elbontották, és új hidat építettek. Három évbe telt, amíg elkészült, vagy négybe, már nem emlékszem. Nem örültem neki. Ha szemben álltam ezzel a semmibe nyíló kapuval, balra az egyik utcában volt az a fényképészet, ahová hajdan hívatni vittem a filmjeim. Annak idején véletlenül találtam rá erre a műhelyre. Néha elég félresikerült beszélgetéseink voltak a férfival, de legalább nem volt rosszindulatú. És legalább már ismertük egymást. Elég pocskék volt éjszánkánként a nyomdába járni. Úgy gondoltam, leexponálok egy tekercset és oda viszem hívni, ha még emlékszik rám, és újra beszélgetésbe elegyedünk, esetleg megkérdezem, nincs-e nála valami asszisztensi munka.

A férfi nem volt ott, csak az asszisztens. Velem egyidős lehetett, legfeljebb pár évvel idősebb. Gondoltam, most már mindegy, kivettem a gépből a filmet és odaadtam. Betette a fiókba, megírta a cetlit, három nap, mondta. Még pár pillanatig ácsorogtam, azon gondolkodtam, megkérdezzem-e, mi az útja annak, hogy az ember asszisztens legyen. Felvonta a szemöldökét és kérdően rám nézett. Úgy döntöttem, inkább nem kérdezem meg. Elköszöntem.

Három nap múlva, amikor visszamentem a filmért, ugyancsak ő volt ott. Ideadta a negatívot, végigmért, majd megjegyezte, ha már Leicája van, kicsit megtanulhatná a technikát. Ezek elég alulexponáltak.

Összeszorult a gyomrom. Végül nem mondtam semmit, csak, hogy majd igyekszem.

Utána lehet olvasni, elég jó szakirodalma van a fénymérésnek, folytatta. Meg a komponálásnak is.

Tulajdonképpen mi baja?, kérdeztem.

Nem érti, miről beszélek, miből gondolom, hogy neki bármi baja lenne. Mindössze jóindulatúan jelezte, hogy ha valaki föltétlenül szükségét érzi, hogy ötszáz dolláros gép lógjon a nyakában, akkor adjon arra is, hogy megtanul helyesen exponálni.

Igaza van, meg fogok tanulni helyesen exponálni, mondtam, és eljöttem.

Még órák múlva is remegett mindenem. Ekkor szembesültem először azzal, hogy valaki rám néz és meggyűlöl. Hogy ez lehetséges. És, hogy ez valószínűleg végig is fogja kísérni az életem. Aludni akartam egy órát, mielőtt bemegyek a nyomdába, de képtelen voltam lehunyni

a szemem. Arra gondoltam, másnap visszamegyek. Visszamegyek és megmondom, hogy nem eléggé, hanem pont egy, néha másfél blendével alulexponáltak. Aztán meg arra, hogy ennek semmi értelme. Nincs nagyobb ostobaság, mint még egyszer odamenni. Ha egy tökéletesen exponált filmet viszek, azzal se fogok azon a felvont szemöldökön és megvető hangon változtatni.

Arra gondoltam, hogy semmi nincs, ami megvédené az embert, amikor valaki a gyűlölet álnyugalmával azt mondja, nem értem, miről beszél. Miközben senki nincs, aki nála pontosabban értené.

Felkeltem, elővettem az amerikai újságot. Végiglapoztam, visszahelyeztem a fiókba. Arra gondoltam, a férjek ilyenkor szokták felpofozni a feleségüket. Vagy a gyerekeiket. Apám odakint megengedte a kádcsapot, zubogott a víz. Tudtam, hogy amíg megtelik a kád, a tükörben nézi a szájüregét. Arra gondoltam, soha életemben nem kaptam tőle pofont. Kimentem, ott állt a tükörnél. Azt mondtam, holnap menjen el egy orvoshoz. Zavarodottan rám nézett, hirtelen nem is értette, miről beszélek. Aztán megértette, és azt mondta, jó. Azt mondtam, igaza volt, tényleg nem lehet ezt a gépet a Zorkijjal összehasonlítani. Azt mondta, neki csak az volt fontos, hogy ne egy gépen, hanem rajtam múljon, milyenek lesznek a képeim. Kérdeztem, elmenjek-e vele a klinikára. Mosolygott, azt mondta, ugyan, fiam.

(Szentantal)

Olyan öt éves lehettem, amikor Szentantal megbicikliztette Apámat. Igazából Keresztes Antalnak hívták, mi nevezük el Szentantálnak, mert negyvenhétben, amikor olyan aszály volt, hogy még a pockok is kiszáradtak a búzamezőkön, ő hordta nekünk a kenyeret.

Ne is várjon többé a doktornő, mert nincs, amiért jöjjenek. Valahonnan tessenek korpát szerezní. Ha a disznóknak jó, nekünk is jó lesz, fenyegetőzött minden vasárnap, de azért csak eljött a következő héten is. Fehér ingben, posztókabátban meg kalapban, a hóguta ellenére. Biciklin, egy vászon hátizsákban hozta a kenyeret.

Nála élelmesebb parasztoznak műkincsekkel vagy családi ékszerrel fizettek akkoriban egy-egy falatért. Ha úgy vesszük, ilyen magas még soha nem volt a műtárgyak ára. Életet adtak érte. „De kedves uram, ez nem egy vásári nyomat, ez egy eredeti Mednyánszky.” „Hát akkor jó étvágyat hozzá, méltóságos asszonyom.”

Nagyapám még a háború előtt ingyen kezelte ki Antalék gyerekeit a diftériából, vagy valami hasonló korból, és mi nem felejtünk, drága doktornő, mert az Úristen a felejtést még a paráznaságnál is jobban bünteti. Így nagyapámra való tekintettel megkaptuk tőle a mindennapi kenyereinket még a negyvenhetes éhínség idején is. Ugyancsak nagyapámra való tekintettel Anyámat mániákusan doktornőzte, én ezért lettem doktorúrfi, s Apám ugyanezért volt doktor úr.

Néha feltett a Turulra, és körbekerekezett velem az udvaron. Ötvenkettő nyarán jött utoljára, pont, mielőtt már elérhettem volna lábbal a pedált. Nem volt nála kenyér. Gyáva vagyok én ehhez, doktor úr, mondta Apámnak. Felköthetném magam, ahhoz nem vagyok gyáva, de az Úristen azt még annyira se bocsátja meg, mint a felejtést. Aláírtam, beléptem a szövetkezetbe. Úgyhogy nincs több sütés. És ebben a világban már nem is lesz. Isten kímélje meg magukat is.

Úgy öt éves lehettem, amikor egy kör után diadalittasan azt mondtam Apámnak, hogy ő nem is tud biciklizni. Amire Apám azt mondta, hogy már hogyan tudnék, kisfiam. Pont annyira tudok, mint te. És felült hátra a csomagtartóra, és Szentantal vele is tett egy kört.

Még a diófa árnyékára is emlékszem a házfalon. Ahogy vert a nap. A nyikorgó fékre. A kutyaszagú posztókabátra, amibe belekapaszkodtam. Gondolom, a veritéktől volt ilyen szaga. Anyám a verandalépcsőről nézett minket, nevetett. Én meg vérszemet kaptam, és azt mondtam, hogy akkor ő is tudjon biciklizni. Anyám pedig zavartan tiltakozott, hogy ez nem jó ötlet, kisfiam, nem is úgy vagyok öltözve. De Apámmal leráncigáltuk, és ő is felült a csomagtartóra, és ő is tett egy kört Szentantallal, el a nyúlketrecig és vissza.

És amikor külön-külön már mind tudtunk biciklizni, Szentantal azt mondta, hogy akkor ő most majd megmutatja, milyen az igazi biciklizés. És engem fölvelt a nyakába, Apámat hátraparancsolta a csomagtartóra, Anyámat meg felültette maga elé a vázra. Na, most kéne lefotografáljon minket valaki, doktor úr.

Még az is lehet, ekkor dőlt el, hogy fotográfus leszek. Még az is lehet, hogy az ilyesmi ilyen egyszerű. Hogy igenis létezik egyetlen pillanat, amikor az örökkévalóság ígérete belepetézik az emberbe. A pusztá vágy mindenki megvan, de ígéretet kevesen kapnak.

Persze, ez azon is múlik, hogy kellő pillanatban kaptuk-e ezt az ígéretet. Úgy gondolom, hogy egy öt éves gyermek, Szentantal nyakában, verőfényben, az Anyjával meg az Apjával egy Turul márkájú biciklin elég jó táptalaj. Ehhez képest már mindegy, a későbbiekben mire jön

rá, mit gondol ugyanaz az ember a fénykép meg az örökkévalóság viszonyáról. A dolog már eldőlt.

Természetesen nincs honnan tudnom, tényleg ez volt-e az a pillanat. Csak arról beszélek, hogy vannak sorsokat eldöntő pillanatok még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy ugyanazt a sorsot ugyanarra döntötte volna el egy másik pillanat is. Teljesen mindegy, hogy egy tárból az első vagy a hatodik. Az ok viszont mégiscsak az lesz, amelyik talált. Lehet, hogy e nélkül soha nem készítek képeket Imolkáról. Jobbról kredenc, balról mittudommi, középen a tudomásul vehetetlen mulandóság. Lehet, hogy ezen az egyetlen mondaton dőlt el minden. Amikor Szentantal azt mondta: Na, most kéne valaki lefotografáljon minket, doktor úr.

Élet és Irodalom, 2015. október 16.